

РЕЗЮМЕ. В данной статье речь идёт о завоевании каракалпаков Царской Россией и влияние этого на культуру народа. А также делается попытка раскрыть вопросы неизменности существующих испокон веков традиций и обрядов в свете произошедших политико-культурных изменений в жизни и быте народа.

SUMMARY. This article discusses the conquest of the Karakalpaks by Tsarist Russia and its impact on the culture of the people. It also attempts to shed light on the persistence of traditional customs and rituals in the face of significant political and cultural changes in the lives and daily routines of the people.

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ БЎЙИЧА ИЖТИМОЙ ШЕРИКЛИКНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Э.З.Нишанбаева – сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори, доцент
Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон миллий университети

Таянч сўзлар: ижтимоий шериклик, жамоатчилик назорати, ижтимоий масъулият, ҳуқуқий давлат, нодавлат ташкилот, жамоатчилик назорати, таракқиёт стратегияси, фуқаролик жамияти.

Ключевые слова: социальное партнерство, общественный контроль, социальная ответственность, верховенство закона, неправительственная организация, общественный контроль, стратегия развития, гражданское общество.

Key words: social partnership, public control, social responsibility, rule of law, non-governmental organization, public control, development strategy, civil society.

Халқаро тажриба инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари, турли ижтимоий-сиёсий гуруҳлар ва синфлар манфаатларини таъминлаш ва муҳофаза қилиш, долзарб ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий, маданий-гуманитар, экологик вазифаларни ҳал этиш, жамият барқарор ривожланишини таъминлаш, фуқаролик жамиятини шакллантиришда ижтимоий шериклик алоҳида ўрин тутишини кўрсатмоқда.

Ижтимоий шериклик бу- давлат ҳокимияти органлари ва фуқаролик жамияти институтларининг ўзаро ҳамкорлиги ва манфаатларни уйғунлаштириш асосида жамиятда мавжуд бўлган муайян ижтимоий муаммоларни ҳал этишга қаратилган мулоқот ҳамда консенсусга келиш тизимидир [1].

Мамлакатда ижтимоий шериклик тамойилларининг амал қилиши - миллий иқтисод, барқарор ривожланиш, аҳоли фаровонлиги ва турмуш даражаси ўсишининг гарови, эканлигини кўрсатади.

Маълумки, ҳуқуқий давлатда жиддий аҳамиятга эга бўлган ижтимоий муносабатлар Конституция ва унга асосланган қонунлар билан тартибга солинади. Давлат органларининг фуқаролик жамияти институтлари билан ҳамкорлиги ҳам ўз моҳиятига кўра шундай ўта долзарб ижтимоий муносабатлардан бири ҳисобланади. Ижтимоий шерикликнинг ҳуқуқий асосларини тадқиқ этишда амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда мавжуд ҳамкорликка оид нормаларни таснифлаш, тизимлаштириш алоҳида аҳамият касб этади.

Мамлакатимиз қонунчилигида давлат ва ФЖИ ҳамкорлиги ва ижтимоий шериклик муносабатларини тартибга соладиган 100дан ортиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар мавжуд ва уларни қуйидаги 3 гуруҳга ажратиш мумкин.

Биринчи гуруҳ. Мазкур ҳамкорликнинг конституциявий-ҳуқуқий асосларини белгилловчи Конституция нормалари ва махсус қонунлар.

Улар орасида “Ижтимоий шериклик тўғрисида”ги махсус қонун ушбу соҳадаги муносабатларни тартибга солади, ижтимоий шерикликнинг ташкилий, ҳуқуқий, институционал, молиявий жиҳатларини очиқ беради. Шунингдек, ФЖИларнинг янада ривожланиши ҳамда аҳолининг ҳуқуқ ва эркинликлари, манфаатларини ҳимоя қилиш, амалга оширилаётган ислохотлар самарадорлигини таъминлаш, мамлакат таракқиётига оид дастурларни амалга ошириш, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий, маданий-маърифий, эколого-гуманитар муаммоларни ҳал этишда уларнинг ролини кучайтиши, давлат тузилмалари билан ўзаро муносабатларидаги аниқ чегараларни ва ташкилий-ҳуқуқий механизмларни белгилайди [2].

“Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисида”ги қонуннинг 5-моддасида қайд этилишича, “Давлат жамоат бирлашмалари ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлайди ҳамда Конституцияга мувофиқ улар ўз уставларидаги

вазифаларни бажаришлари учун шарт-шароит яратилишига кафолат беради” [3]. Шу каби ҳуқуқий нормани “Жамоат фондлари тўғрисида”ги қонун 8-моддасида ҳам қузатиш мумкин: “фондларнинг давлат органлари билан ўзаро муносабатлари ижтимоий шериклик, юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш асосида қурилади. Давлат органлари фондларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлайди, фондларнинг ижтимоий аҳамиятга молик дастурлари ва лойиҳаларини қўллаб-қувватлаши мумкин” [4].

“Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида” қонун 4-моддасига кўра “Давлат нодавлат нотижорат ташкилотларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлайди, уларга ижтимоий ҳаётда иштирок этиш учун тенг ҳуқуқий имкониятлар яратиб беради. Нодавлат нотижорат ташкилотларининг алоҳида ижтимоий фойдали дастурларига давлат қўмак кўрсатиши мумкин”, деган қоида ўз ифодасини топган [5].

Давлат ва фуқаролик жамияти институтлари ўзаро ҳамкорлигига оид нормалар “Нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолиятининг кафолатлари тўғрисида”ги қонунда ҳам ўз ифодасини топган. Унга кўра: давлат ННТларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини кафолатлайди; уларни қўллаб-қувватлаш шакллари (субсидия, ижтимоий буюртма бериш ва грантлар ажратиш, ахборий ёрдам курсатиш ва ҳ.к.) ва шартларни белгиланган; юридик ва жисмоний шахслар қонун ҳужжатларига мувофиқ ННТларнинг фаолиятини молиявий ёки бошқа жиҳатдан қўллаб-қувватлашлари мумкинлиги белгиланган.

Иккинчи гуруҳ. Айрим моддаларида айнан давлат ва нодавлат ташкилоти ҳамкорлигининг у ёки бу жиҳатларини акс эттирган муайян соҳавий қонунлар. Мисол тариқасида “Меҳнат кодекси”, “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”, “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида”, “Ёшларга оид давлат сиёсатининг асослари тўғрисида”, “Ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисида”, “Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”, “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги қонунларни кўрсатиш мумкин.

Хусусан, Меҳнат кодексининг 6-моддасига кўра “меҳнат соҳасидаги ижтимоий шериклик принципи ходимларнинг, улар вакилларининг, иш берувчиларнинг, улар вакилларининг, шунингдек давлат органларининг ижтимоий-меҳнат муносабатларини тартибга солиш масалалари юзасидан ходимларнинг, иш берувчиларнинг ва давлатнинг манфаатларини мувофиқлаштиришни таъминлашга қаратилган ҳамкорлигидан иборатдир” (трипартизм тамойили).

Кодекснинг 40-моддасида меҳнат соҳасидаги

ижтимоий шерикликнинг ҳуқуқий ҳужжатлари жамоа келишувлари, жамоа шартномаси ва ташкилотнинг иш берувчи томонидан касаба уюшмаси қўмитаси билан келишувга кўра қабул қилинган бошқа ички ҳужжатларидан иборатлиги белгиланган. 52-моддасида эса: республика даражасида ходимлар ва иш берувчиларнинг тенг сонли вакилларида ижтимоий-меҳнат масалалари бўйича уч томонлама комиссия тузилиши; унинг таркибига ходимлар ва иш берувчиларнинг республика бирлашмалари вакиллари, шунингдек Вазирлар Маҳкамасининг вакиллари кириши мустақамлаб қўйилган [6].

Улар инсон ҳуқуқлари халқаро ҳуқуқи, Халқаро меҳнат ташкилоти ҳужжатларининг меҳнат соҳасидаги ижтимоий шериклик муносабатларини тартибга солувчи нормаларга тўла мос келади.

Янги таҳрирдаги “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида”ги қонунга кўра [7]:

- Вазирлар Маҳкамаси ўз ваколатига кирувчи масалалар юзасидан ФЖИлар билан ҳамкорлик қилиши, уларга зарур ёрдам кўрсатиши ҳамда уларнинг тақлифларини кўриб чиқиши (44-модда);

- аниқ соҳалар ва йўналишларда амалга ошириладиган ислохотларнинг боришини ўрганиш мақсадида Бош вазир томонидан маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари, давлат бошқаруви ҳудудий органлари раҳбарлари, ННТлар вакиллари иштирокида ҳудудларда Ҳукуматнинг мавзули сайёр мажлислари ўтказилиши мумкинлиги таъкидланган (53-модда, 4-қисми).

Ушбу қоидаларни давлат ва ФЖИларнинг самарали ўзаро ҳамкорлигини йўлга қўйишда муҳим аҳамиятга эга. Зеро, Вазирлар Маҳкамаси янги таҳрирдаги Ўзбекистон Конституциясининг 114-моддасига биноан ижро этувчи ҳокимиятни амалга оширади. Бу эса, ўз навбатида, ижтимоий ҳамкорлик ҳамда ФЖИларнинг инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаш борасидаги вазифаларини тўлақонли амалга ошириши учун муайян имкониятлар яратади.

Фуқароларнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш ва ҳаётга татбиқ этишдаги иштирокига оид ҳуқуқларини таъминлашида “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги қонуннинг қуйидагиларни назарда тутувчи нормалари аҳамиятлидир:

- жисмоний ва юридик шахслар тегишли давлат органларига норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини тайёрлаш тўғрисида тақлифлар киритишга ҳақлилиги ҳамда норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини тайёрлаш бўйича ишчи гуруҳлар (комиссиялар) таркибига, ННТлар вакиллари, фуқаролар ўз розилиги билан киритилиши мумкинлиги (20 ва 22 - моддалари);

- фуқаролар, ФЖИлар норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қонунчилик ҳужжатларига мувофиқ жамоатчилик мониторинги ва назоратини амалга ошириши, қонунчиликнинг ҳолатини, қўлланилиш амалиётини, жамоатчилик фикрини ва халқаро тажрибани ўрганиши (53-модда 4-қисми);

- норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларининг жамоатчилик муҳокамаси манфаатдор давлат органлари, ФЖИлар ва ўзга ташкилотларнинг вакиллари, олимлар, мутахассислар ва фуқаролар иштирокида ўтказилиши (23 ва 24 - моддалар).

“Жамоатчилик назорати тўғрисида”ги қонунда [8] эса давлат органлари ва муассасалари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ташкил этиш ҳамда амалга ошириш соҳасидаги муносабатларни ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солувчи меъёрлар белгиланган. Қонунга биноан, хусусан, фуқаролар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, ННТ, ОАВлар жамоатчилик назорати субъектларидир.

Шунга ўхшаш нормалар “Коррупцияга қарши

курашиш тўғрисида”ги қонуннинг 14-моддаси, “Кексалар, ногиронлиги бўлган шахслар ва аҳолининг бошқа ижтимоий эҳтиёжманд тоифалари учун ижтимоий хизматлар тўғрисида”ги қонун 11-моддаси ва бошқа қатор қонунларда ҳам белгиланган. Уларда, хусусан, давлат ва бошқа дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш, аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, жамиятда коррупцияга нисбатан мурасасиз муносабатни шакллантириш иштирок этиш, қонунчиликнинг ижро этилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга ошириш, қонунчиликни такомиллаштириш юзасидан тақлифлар киритиш, давлат органлари ва бошқа ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиш каби масалалар ёритиб берилган.

Учинчи гуруҳ. Ижтимоий шериклик муносабатларини ҳуқуқий тартибга солувчи қонуности ҳужжатлари.

Бугунги кунда мазкур соҳада ҳам 300 дан ортиқ қонуности ҳужжатлари мавжуд бўлиб, диссертация мавзуси ва унинг ҳажми нуқтаи назаридан келиб чиқиб, уларнинг айримларини фуқароларнинг шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, адолатли фуқаролик жамиятини шакллантириш ва мамлакатимиздаги изчил демократик ўзгаришларда уларнинг ўрни ва аҳамиятини ошириш нуқтаи назаридан таснифлаш ўринли, деб биламиз.

Улар орасида, албатта, Янги Ўзбекистоннинг узок муддатли ривожланиш йўналишларини белгилаб берган **учта тараққиёт стратегияси** (*Харакатлар стратегияси, Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси ҳамда “Ўзбекистон – 2030” стратегияси*) алоҳида ўрин эгаллайди.

Ушбу стратегияларни ҳаётга татбиқ этиш жараёнида мамлакатда:

- халқ билан очиқ мулоқотнинг механизмларини такомиллаштириш, муҳим қарорларни жамоатчилик фикрини инобатга олган ҳолда қабул қилиш амалиётини кенгайтириш;

- норма ижодкорлиги жараёнини модернизация қилиш, қонунчилик ҳужжатларининг қатъий ижросини таъминлаш, қонун ижодкорлиги жараёнида фуқаролик жамияти институтлари билан маслаҳатлашувлар ўтказиш амалиётини такомиллаштириш;

- сиёсий тизимни ривожлантириш, сиёсий партияларнинг давлат ва жамият ҳаётидаги ролини кучайтириш, улар ўртасида соғлом рақобат муҳитини шакллантириш;

- фуқаролик жамияти институтларини қўллаб-қувватлаш ҳажмларининг кенгайтириш, уларнинг ижтимоий ва сиёсий фаоллигини ҳамда ижтимоий шерикликнинг самарасини ошириш, ижтимоий шерикликда амалга ошириладиган лойиҳалар сонини камида **3 бараварга** кўпайтириш, давлат дастурларида иштирок этаётган ННТлар сонини камида **80** тага етказиш;

- таъсирчан жамоатчилик назоратини амалга оширишнинг замонавий шакллари жорий этиш, унинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, жамоавий мурожаатлар асосида ҳудудий, тармок ва давлат дастурлари ижро сифатини текшириш амалиётини жорий этиш;

- маҳалла институтининг жамият бошқарувидаги ўрни ва фаолияти самарадорлигини ошириш, уни жамоатчилик бошқаруви ва назоратининг таянч бўлинига айлантириш;

- оммавий ахборот воситаларининг ролини кучайтириш, уларнинг ва журналистларнинг касбий фаолиятини ва ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш, профессионал фаолиятига тўсқинлик қилганлик учун жавобгарликни кучайтириш

каби йўналишларда комплекс ва тизимли фаолият йўлга қўйилган.

Бу борада инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро ҳуқуқ талаблари, БМТнинг устав органлари ва шартномавий қўмиталарининг тавсияларини инобатга олган ҳолда, шунингдек, кенг жамоатчилик муҳокамаси, халқаро ва миллий маслаҳатлашувлар натижасида ишлаб чиқилган Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикасининг Миллий стратегияси ҳамда тизимлаштирилган қонунчилик базасини шакллантириш, амалга оширилаётган ислохотларнинг ҳуқуқий жиҳатдан таъминланишини такомиллаштириш мақсадларида “Қонун ижодкорлиги фаолиятини такомиллаштириш концепцияси” қабул қилинганини таъкидлаш жоиз.

Шунингдек, фуқароларнинг жамият ва давлат бошқарувдаги иштирок ҳуқуқини таъминлаш, ижтимоий шерикликнинг самардорлигини янада ошириш, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари муҳокамасига жамоатчиликни кенг жалб қилишга хизмат қилувчи regulation.gov.uz ҳамда [Mening fikrim](http://Meningfikrim.uz) веб порталлари ишга туширилди.

Натижада фуқаролар, жамоатчилик, жумладан қонунчилик ташаббуслари учун ягона майдон шаклланди, “Халқ – қонунларнинг ягона манбаи ва муаллифидир”, “Конституциянинг ягона манбаи ва муаллифи халқдир” ҳамда “Барча муҳим қарорлар халқ билан бевосита мулоқот асосида, жамоатчилик

фикрини инобатга олган ҳолда қабул қилинади” тамойилларини амалга ошириш учун мустаҳкам замин яратилди. Тадқиқотлар ушбу Ўзбекистон тажрибаси инсон ҳуқуқлари халқаро ҳуқуқига тўла мос келишидан далолат беради.

Натижада, бугунги кунда фуқаролар, фуқаролик жамияти институтлари, олимлар, оммавий ахборот воситалари ва тадбиркорлик субъектларининг кодекслар, қонунлар ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш, уларни жамоатчилик муҳокамаси ва экспертизадан ўтказиш, қонунни қўллаш амалиётини такомиллаштиришга кенг жалб этилиши ҳамда фуқаролик жамияти ташаббуслари институти жамият ва давлат ҳаётида мустаҳкам ўрин эгаллади, дейишга барча асослар мавжуд.

Хулоса ўрнида шунини айтиш мумкинки, ушбу ҳужжатлар асосида давлат ҳокимияти органларининг фаолияти тўғрисида мунтазам равишда жамоатчиликка ахборот тақдим этиш, халқаро амалиётда кенг тарқалган жамоатчилик назоратининг таъсирчан шакллари жорий қилиш, уларни амалга ошириш механизмларини батафсил регламентация қилиш ва амалиётда самарали қўллаш ҳамда давлат органлари ва ташкилотлари ҳузуридаги жамоатчилик кенгашлари фаолияти, тегишли соҳалардаги ишларнинг ҳолатини яхшилашда уларнинг роли ва самарали иштироки каби масалаларни ҳал этиш бўйича тизимли ишлар бажарилди.

Адабиётлар

1. Муминов А., Нишанбаева Э., Абдулхалилов А. Ижтимоий шериклик. Услубий қўлланма. – Тошкент: Университет. 2018.84-б.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Ижтимоий шериклик тўғрисида”ги Қонуни - <https://www.lex.uz/docs/2468214>.
3. Хамидова К. Ижтимоий шериклик муносабатларининг мустаҳкам ҳуқуқий асоси // Адолат ижтимоий-сиёсий газетасининг расмий веб-сайти: <http://adolat.uz>.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисида”ги қонуни - <https://www.lex.uz/ru/docs/111825>.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Жамоат фондлари тўғрисида”ги қонуни - <https://www.lex.uz/ru/docs/42231>.
6. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси – <https://www.lex.uz/ru/docs/6257288>
7. Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида”ги қонуни - <https://www.lex.uz/docs/4636594>.
8. Ўзбекистон Республикасининг “Жамоатчилик назорати тўғрисида”ги Қонуни - <https://lex.uz/docs/3679092>.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада, Янги Ўзбекистонда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича ижтимоий шерикликнинг ҳуқуқий асослари, инсон ҳуқуқлари ҳамда эркинликларини ёритиш каби масалалар таҳлил этилади.

РЕЗЮМЕ. В данной статье анализируются такие вопросы, как правовая основа социального партнерства по защите прав человека в новом Узбекистане и освещение прав и свобод человека.

SUMMARY. This article analyzes issues such as the legal basis of social partnership for the protection of human rights in the new Uzbekistan and the coverage of human rights and freedoms.

СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО КАРАКАЛПАКСТАНА В 1985-1990 гг. ЧАСТЬ I. ПРОЦЕССЫ ФОРМИРОВАНИЯ НОВЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ

М.К.Сарыбаев – доктор исторических наук

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

Таянч сўзлар: мамурий-буйрукбозлик тизими, «кайта қўриш», иктисодий ислохотлар, кишлок хўжалиги, иктисодий бошқариш усуллари, иктисодий муносабатлар турлари.

Ключевые слова: административно-командная система, «перестройка», экономические реформы, сельское хозяйство, экономические методы руководства, формы экономических отношений.

Key words: diversity of economic forms of management, agricultural sector of the economy of Karakalpakstan, shortcomings and omissions, previous methods of management and management of the economy.

К середине 80-х гг. бывшая СССР оказалась в преддверии экономического, социального и политического кризиса. Административно-командная система была уже в несостоянии отвечать реалиям современной эпохи. Стремительное нарастание кризисных явлений во всех сферах общественной жизни умножались в национальных регионах советского государства пренебрежительным отношениям центральной власти к национальным интересам народа. В Узбекистане и входящем в его состав Каракалпакстане положение усугублялось многолетним засильем хлопковой монокультуры, односторонней сырьевывозящей направленностью национальной экономики, сопровождавшихся каскадом губительных социально-экономических последствий, вызванных Аральской катастрофой.

В сложившихся реалиях всё зримее стала ощущаться настоятельная необходимость обновления всех сто-

рон общества, его экономических основ, социальной жизни, политического устройства, духовной сферы. Однако пути, формы, глубина процессов обновления были осознаны не сразу. Многое приходилось уточнять, корректировать, пересматривать уже по ходу того этапа в развитии советского общества, которое получило название перестройки. Политическая система, сложившаяся к середине 80-х гг., делала неизбежным некоторые особенности этого исторического явления. Оно могло начаться только в случае прихода на высшие партийные и государственные должности политиков, которые смогли бы приступить к пересмотру обветшалых стереотипов, выработке новых подходов в анализе общественного развития. Инициатором нового курса стал М.Горбачёв, избранный в марте 1985 г. на пост Генерального секретаря ЦК КПСС. Однако новый лидер не стремился к смене общественно-